

hatott. Egyedül a francia kulturától várta azt a mentőövet, mely életmegoldást ad a mai relativizmussal telített korban. Viszont a fiatal román értelmiségiek is érzik az erkölcsi és művelődési értékek rekonstruálásának szükségét. Ez az utkeresés ugyancsak a francia kultúra felé viszi őket, lévén szerintük „Franciaország az egyedüli ország, melyben él a megingathatatlan formákba és eszmékbe vetett hit. A racionalizmus biztosságot, a humanizmus pedig mérsékletet kölcsönöz ennek a kultúrának, melynek energiája határozott magatartásban fejeződött ki.” (Vianu: *Libertate și Cultură*). Érthető, ha a változatlan igazságok keresésére indult fiatal román nemzedékek értelmiségei a Bendak és Lasbaxok Franciaországában találják meg azt a talajt, melyen lábbaikat megvethetik. Ezek közé tartozik Tudor Vianu, a legnevesebb román esztéta öccse: *Alexandru Vianu* is. Ő is a francia kultúra bűvkörébe került; gondolkodása színét, irányát ez döntötte el. Most megjelent esszé-kötete (*Libertate și Cultură*) azokat a cikkeit tartalmazza, melyek a *Libertatea*, a *Facla* s a *Revista Fundațiilor Regale* című lapokban láttak napvilágot az utolsó évek folyamán.

A kötet írásai különbözőek s bár tárgyai is igen változatosak, mégis egységesek, mert A. V.-t szemmeláthatólag két kérdés érdekli főleg: a szabadság és a kultúra. Ezek megvitatásában szerző teljesen a francia gondolkodás, illetve szemlélet szellemében jár el, sőt a kötet második részét — *A francia szellem a világban* cím alatt — kizárólag a francia szellemi élet változásainak szenteli.

A könyv konkluziói: a műveltség alapja a szabad ember, mert csak ez tiszteli mások véleményét is. A szabadság azonban nem a mindenféle kötelékek anarchikus lerázását jelenti, sőt nem is annyira a külső akadályok legyőzését, hanem inkább az ember belső felszabadítását. „Ha az ember és tettei közé — írja — külső akadályok ékelődnek, a létezés meghamisítódik, az élet intenzitása csökken s az ember függetlensége veszélybe kerül. De ez nem vonatkozik az egyéniségekre, akik képesek megőrizni a független ember szellemi méltóságérzését s ezek is csak egyedül fejthetik ki egyéniségük minden értékes energiáját.

A könyvet általában erős absztraháló tendencia jellemzi. A kulturát szinte független, elvont fogalomként kezeli s ezért a könyv inkább gondolatéptmény, mint konkrét cselekvési program, amit pedig elvárnánk tőle, miután a francia civilizációnak a szellemében gondolkodik, melyről — többek között — helyesen állapítja meg, hogy eltérően a német metafizikai kulturától mélyen átitatják szociális vonatkozások.

Szabadság, kultúra, fiatalság, gyarmatirodalom, stb. mind mint a társadalmi valóságtól teljesen elvonatkoztatott fogalmak szerepelnek, ami azután számos ellentmondásra vezet. Például a szerző nagy örömmel regisztrálja a francia gyarmatirodalom újabb termékeit, azt a sok emberi nyomoruságot azonban, amit a gyarmati sors jelent, korántsem veszi észre. (Gide afrikai naplóját pl. meg sem említi.) Ezért azonban a fiatalon elhunyt publicista posthumus kötete jelentős adalék az új román közép-helyezési szellemiség történetéhez. (*Bekényi István*)

GERGELY SANDOR DOZSA REGÉNYE. Alig van a szépirodalomnak még egy olyan területe, ahol a l'art pour l'art álláspont helytelenségét, tudatos, vagy önámító hazugságát olyan könnyen és kézenfekvően lehetne bebizonyítani, mint a történelmi regényeken. Viszont az is igaz, hogy alig van olyan területe a szépirodalomnak, amellyel annyiszor és annyi-féleképp igyekeztek volna visszaélni, mint a történelmi regénnyel. Vagy arra szolgált, hogy egy osztály, réteg vagy pénzügyi érdekelttség eszméit

terjessze, létezését és célkitűzését igazolja, vagy tisztára dekoráció, igényes körítés volt unalmas és szokvány szerelmi történetekhez. A becsületes, azaz mellékcélok, hátsó gondolatok nélkül megírt történelmi regények tulnyomó részét viszont a történelmi ismeretek teljes hiánya vagy felületese, romantikus felhasználása tette es teszi értéktelenné.

Az utóbbi években főleg Német- és Olaszországban, de Magyarországon is különösen elszaporodtak azok a történelmi „tudományos” művek és „történelmi” regények, amelyeknek egyetlen célja: a legdurvább történelemhamisítás segítségével bizonyítani a regresszív eszmék örökévalóságát és igazságát. Ilyen körülmények között egy új regény a XVI. század eleji magyar parasztforradalomról, egy új Dózsa-regény önmagában véve kell, hogy a szokott irodalmi érdeklődésen messze túlmenően foglalkoztassa a magyar közvéleményt. Különösen, ha ez a regény a történelmi objektivitás, a történelmi igazság nevében követel figyelmet.

Eötvös *Magyarország 1514-ben* című regénye óta nagy bátorság és nagy írói felkészültség kell ahhoz, hogy valaki a Dózsa-lázadást válassza regény témául. 1847-ben Eötvös a magyar parasztháború irodalmi feldolgozásával sikra szállt a jobbágyfelszabeditás mellett. De döntő politikai jelentősége mellett ez a regény egyúttal a magyar polgári realista próza egyik első s egyben egyik legsúlyosabb jelentkezése is. Alapvető hibája, hogy az akkori történelemírás nyomán a parasztfelkelés jóformán kizárólag egy embernek, vezetőjének, Dózsa Györgynek műveként nyer bemutatást. A jobbágyparasztok nagy tömegét szürke, passzív, szenvedő maszszának látja. Milyen más Gergely Sándor „1514”-e!

Ez az első regény a magyar parasztháborúról, amely, helyes korismerettel felfegyverkezve, nem *Dózsa-regény*, mint az eddigiek, hanem tényleg a magyar parasztforradalom regénye. Ez a széles keret, ez a nagyvonalú szerkezet, annak a ténynek a felismerése, hogy a jobbágyparaszt-tömegek nemcsak passzív szenvedői voltak a feudális elnyomásnak, hanem egyúttal aktív szervezői annak a hatalmas viharoknak, amely a XVI. század első negyedében alapjában megrengette az eddig örökéletűnek és változtathatatatlannak tartott és hirdetett feudalizmust és ennek a felismerésnek irodalmi megnyilvánulása, a hangsulynak a vezérről a tömegekre való átvitele adhatott csak olyan regényt, amely ezt a kort, ennek a kornak hatalmas népmozgalmát, az egymással szemben álló osztályok és rétegek gazdasági, társadalmi és politikai érdekellentéteit helyesen tükrözi vissza.

A két kötetre tervezett regény most megjelent első kötete tulajdonképpen a magyar parasztháborúnak csak az előtörténetét, létrejöttének gazdasági, politikai és ideológiai feltételeit mutatja be. Itt tehát az volt az író feladata, hogy megrajzolja a magyar feudális királyság osztályszerkezetét, ezen az osztályszerkezeten belül a jobbágyság helyzetét, a feudális elnyomás és kizsákmányolás erősödését és ennek a gazdasági okait. Ezt a magyar viszonylatban különösen nehéz problémát és feladatot Gergely Sándor sikeresen oldotta meg. Látjuk a magyar feudális osztályt, látjuk a természetbeni gazdálkodás helyére lépő pénzgazdálkodás kifejlődését, látjuk a kereskedelmi tőke térhódítását s látjuk a jobbágyparasztokat és azok rétegződését is.

Hogy egy írónak, aki történelmi regényen dolgozik, ha lelkiismeretes, rengeteg forrásmunkát kell áttanulmányoznia, az természetes. De Gergelynek ezen az adatgyűjtésen messze túlmenő előtanulmányokat kellett regényéhez végeznie. Hiszen a magyar parasztháborúról nincs egyetlen egy olyan történelmi mű sem, ami a meztelen eseményeken túl és azok alapján a tényleges történelmi valóságot, az okok és következmé-

nyek logikus láncolatát adná. Így Gergely Sándornak nem csak adatgyűjtéssel kellett foglalkoznia, hanem a felkutatott anyagot rendszerbe is kellett foglalnia, történelmileg fel is kellett dolgoznia. Ezért Gergely új regénye egy csomó olyan történelmi összefüggésre mutat rá, amely eddig a magyar történelemírásban ismeretlen volt. Ilyen például a Fuggerek hatalmi politikájának szerepe a magyar történelem korszakában. Ez a lelkiismeretes történelmi előtanulmány tette lehetővé azt is, hogy élesen és tisztán rávilágít a kort mozgató osztály- és rétegekként. Ez teszi lehetővé a jobbagyságnak nem egységes tömegként való bemutatását, hanem a valóságba gyökerezett rétegződésében. Ez adta meg a lehetőséget annak, hogy a pápaság és királyi hatalom, a királyság és főnemesség, a fő- és kismemesség, végül a telkes és nem telkes jobbagy közötti ellentét feltárásával közel hozza és érthetővé tegye ezt a magyar történelemre oly fontos korszakot.

Gergelynek ez a lelkiismeretes pontossága, korhúségre törekvése, a bonyolult erőviszonyok éles feltárása könnyen arra az eredményre vezethettek, hogy történelmi regény helyett történelmi tudományos művet, akadémiai értekezést kapunk. Ettől viszont megmentett Gergely hatalmas írói tehetsége. Az „1514”, amellet, hogy pontos történelmi korrajz, egyuttal érdekes, értékes, lebilincselő olvasmány; nagy művész munkája. A cselekmény rengeteg, bonyolult szálát biztos kézzel fogja egységes kompozícióba, alakjai a regény főhőseitől kezdve a legjelentéktelenebb epizód figuráig plasztikus, husból-vérből való emberek.

A regény jónéhány epizódja (a dézsmaszedés, az uriszék-jelenet, a kóbórok gyűlése, stb.) Gergely fantáziadús alkotó erejének bizonyítéka. Az egyes alakok, a munkanélkülivé lett ökörhajcsárok ezreinek vajdája, Sós Demeter, a szerb hajtók vajdája, Veliki Pero, a felfejlődő mozgalom két szellemi irányítója: Balogh Gábor deák, (a későbbi kereszties had lovasapatainak a vezetője) és Mészáros Lőrinc, a ceglédi plébános nemcsak működésük ragyogásában, de mindennapi életük köznapiságában is megmutatkozva — pompás szobrai az igazi történelmi regénynek. Nem kevésbé plasztikus és életerős a regény többi szereplője: Iregi János, a forradalom névtelen közkatonájának ez az élethű típusa, Lózszy Mihály magyar humanista, Izményi Pál meg Murga Máté, de a két főnemes: Kanizsay János, Héderváry Ferenc is s a regény majdnem minden szereplője.

Külön kellene foglalkoznunk a regény nyelvével. Az erős, szines, egyéni nyelv Gergelynek régtől fogva egyik legjellegzetesebb tulajdonsága. Az 1514 enyhén archaizált nyelve ebből a szempontból is komoly értéke a háború utáni magyar irodalomnak.

Mik az első kötet hiányosságai? Szerintünk nem eléggé mélyen és részletesen foglalkozott Gergely az első kötetben a kismemesség, az alsó papság és a céhlegények életével. Gergely láthatóan felismerte ezeknek a rétegeknek a helyzetét és fontosságát, de nem vázolta fel eléggé azokat az ellentmondásokat és hajtóerőket, amelyek ezeket a rétegeket a parasztforradalomhoz kötötték. (*Matheika János.*)

HORVÁTH IMRE: HANGTALAN BESZÉD. Versek. (Reggel kiadása. Arad 1936.) Horváth Imre aradi költő kötetbe foglalt versei kétségtelen tehetségről tanuszkodnak. E fiatal költőre elsősorban azoknak a transzilvániai irodalmi köröknek kellene felfigyelniök, amelyek következetesen ragaszkodnak az irodalmi élmény bizonyos mértékű életfölöttiségéhez és ebben a szellemben immár egész sereg fiatal költőt formáltak a maguk mására. Horváth Imre elsődleges lírai impulzusai a magányosság és elejtettség érzetétől eltekintve abból